

Jordstjärnan. Medlemsskrift för Sveriges
Mykologiska förening. 20(1): 20 – 36.

Hugo Stelin — en av stockholmsmykologerna.

2. Utåtriktad verksamhet och samarbetet med Afton- bladet

Åke Strid

Hantverkarsvägen 68
184 32 Åkersberga

Första avsnittet (kap. 1-6) av levnadsteckningen över Hugo Stelin finns hos Strid & Johansson (1998) i Jordstjärnan 19(3): 29-36.

7. Hälsovårdsnämndens svampkontroll

Vid tiden för den första svampbokens tillkomst (1932) var Stelin anställd av Stockholms hälsovårdsnämnd som "sakkunnigt biträde" för att kontrollera saluförd färsk svamp. Han hade även skyldighet att tre dagar i veckan hålla demonstration av insamlat material för "samtliga tillsyningsmän vid födoämneskontrollen" (DN 1/9 1931). Stelin avlöstes dock snart av Johannes Sandblom, som kom att fungera som svampkontrollör under 30- och 40-talen.

Stelin hade, liksom sin efterföljare, en viktig uppgift som svampkontrollör, då det var stora mängder svamp som salufördes på torgen. Året 1934, då Sandblom var kontrollör, var ett ovanligt bra svampår, och man beräknade att under maj-november kontrollerades på torg och i saluhallar 89 768 l svamp (Stockholms stads hälsovårdsnämnds berättelse). Antalet svamparter som ingick i sortimentet var inte mindre än 130, vilket var avsevärt fler än de 74 arter som var tillåtna för försäljning (se nedan). Giftiga och utan förvällning ej användbara svamparter oskadliggjordes i 93 fall, vilket var en lägre siffra än året före, då 163 sådana svampar kasserades. Detta senare år var ett dåligt svampår, och det verkar som om svampförsäljarna då "chansade" och

försökte prångla ut även otjänlig svamp. Rätt mycket svamp kasserades också av kvalitetsskäl (1934), 1212 l på grund av mögel, 997 l på grund av insektsskador och 186 l på grund av att svampen var frusen och vattnig. I slutomdömet ger Hälsovårdsnämnden en eloge åt kontrollörens verksamhet.

Förutom själva kontrollfunktionen hade kontrollörerna en annan uppgift, nämligen som förmedlare av svampkunskap bland de personer som sålde svamp på torgen. När Stelin den 15/9 1931 inspekterade på Östermalmstorg hade en "gumma" 32 sorters ätliga svampar till försäljning (DN 16/9 1941). Det hände ofta att torggummorna tog med sig okända svampar bara för att få dem examinerade. Som helhet var Stelin av den uppfattningen att de ordinarie svampförsäljarna var mycket säkra. De förväxlade t.ex. inte vit flugsvamp med champinjon! Mindre sakkunniga var däremot mera tillfälliga försäljare. Det hände att folk som hade villor utanför stan och då och då reste in för att sälja ett par höns eller några ägg och då också plockade med sig svamp i förbifarten. De var förstås mindre sakkunniga, och då var risken större att farliga svampar kom med. Mängden av svampplockare gjorde att konkurrensen var stor, och särskilt när tillgången på svamp var god sjönk priset. Stelin uppger t.ex. att färska kantareller ibland sålts för 35 öre litern (StTD 12/8 1934).

Stelin blev genom svampkontrollen väl insatt i vilka arter som figurerade i torghandeln, och i sitt enda framträdande i den internationella svamplitteraturen behandlades just detta. I bulletinen från det franska mykologiska sällskapet (Société mycologique de France) finns år 1934 en sammanställning av vilka svampar som salufördes i Stockholm (Stelin 1934). Rapporten meddelades av den kände franske mykologen M. R. Maire, som även torde stå för de korta kommentarerna till några arter. I övrigt är det en ren lista med ett 90-tal svamparter. Den innehåller en del överraskningar. *Scleroderma corium* tas upp som en handelssvamp, och det måste syfta på den relativt sällsynta läderbollen (*Mycenastrum corium*), en svamp som man inte väntar sig i torgsortimentet. I förteckningen nämns även svampar som sedan dess blivit omvärderade, såsom de från Stelins första svampbok tidigare citerade grå bläcksvamp och pluggskivlingarna (Strid & Johansson 1998). Ett par arter kanske kan betecknas som numera bortglömda matsvampar, nämligen prickmusseron och rödbrun trattskevling (*Tricholoma rutilans* resp. *Clitocybe inversa*). I varje fall brukar de inte idag framhållas som bra matsvampar.

Svampboken från 1932 tillkom i nära anslutning till handeln med svamp, och den grundade sig, med vissa ändringar, på Hälsovårdsnämndens förteckning över vilka svamparter, som borde få utbjudas till försäljning å Stockholms salutorg. Det var en förteckning som för övrigt Stelin själv hade upprättat. När listan publicerades i dagspressen år 1933 heter det att "tills vidare få nedanstående svamparter saluhållas", och 74 arter namnges. Det ställs även krav på svampens kvalitet och på hur den saluförs, och adress ges till ett "laboratorium", där man kan få svamp artbestämd.

8. Svampläraren

Många åtnjöt undervisning om svamp genom den kursverksamhet som Hugo Stelin bedrev tillsammans med Nils Suber. Kurserna gick i regi av Stockholms Svampvänner. Idén fick förmodligen föreningen från den konkurrerande svampföreningen, Stockholms Svampsällskap Friesia. I ett referat från Friesias "första midvinterfest på restaurang Rosenbad" (DN 15/12 1936) meddelas att man tagit initiativet till att under vårsäsongen ordna en serie svampföreläsningar, speciellt tillrättalagda för nybörjare. Svampkursen skulle hållas på Stockholms borgarskola och ledas av bl.a. den kände svampboksförfattaren Gunnar Kock och hälsovårdsnämndens svampkontrollant Johannes Sandblom. Kursen kallades "Bästa svamparna och de farligaste", och den var ambitiöst upplagd med inslag som svamphistorik, de förnämsta svampsläkterna, nybörjarsvampar, torgsvampar, de farligaste dubbelgångarna samt kulinariskt svampkåseri. Om kursen heter det att den "torde vara den första i sitt slag i vårt land".

Redan år 1937, året efter Friesias första kurs, var Stockholms svampvänner också igång med kursverksamhet. Året innan hade föreningen återuppstått efter en inaktiv period, och Hugo Stelin hade blivit ordförande (se kap. 11). I ett protokoll från det året (5/5 1937) redogjorde Stelin för hur han och Nils Suber under de tre föregående månaderna undervisat i teoretisk svampkunskap å Stockholms Språk- och Handelskola. Kurserna hade beviljats av ett 50-tal intresserade, och av dessa hade ett 30-tal anmält sig till examensskrivningen för erhållande av diplom. Vidare kan man där läsa: "Undervisningsrådet Kurt Falk hade i skolan granskat undervisningsmaterialet, läxorna samt provskrivningarna och funnit allt instruktivt och synnerligen lärorikt". Godkända i examen blev 27 elever, och de fick under sammanträdet sina diplom (2.1). Det var Baron Carl Ramel (Povels far) som "på anmodan av ordföranden för-rättade diplomutdelningen till de nytexaminerade samt högtidligt avtackade lärarna för deras oegennyttiga arbete till mykologiens fromma och lyckönskade eleverna till att ha haft förmånen att få åtnjuta värdefull undervisning". Av protokoll framgår att denna kursverksamhet fortsatte under flera år. Värdefull hjälp fick man av professor Otto Rosenberg vid Högskolan, och på Stelins förslag invaldes denne till hedersledamot i Stockholms svampvänner (Protokoll 19/6 1938). Enligt diplommet (fig. 2.1) framgår det att kurser ordnades ännu 1947 och att en teoretisk kurs i ämnet mykologi omfattade 19 lektioner och avslutades med en skriftlig prövning. Betygen som delades ut var graderade.

Diplomkurserna, som Stockholms Svampvänner ordnade vid Stockholms SHS, Nybrogatan 26 vid Östermalmstorg, annonserades som anpassade för såväl nybörjare och skolorngdom som lärare och husmödrar. Social-Demokraten (8/4 1937) gjorde ett reportage från en kurs, och dagen var väl vald. Det var nämligen examensdagen. I artikeln med rubriken "Husmödrar på skolbänk göra sporprov" intervjuades Hugo Stelin, som då bl.a. visade upp sporkartor, som tillverkats under kursen. Eleverna utgjordes mest av husmödrar och skolkökslärarinnor men också av "en hel del herrar

FÖRENINGEN
STOCKHOLMS SVAMPVÄNNER

STIFTAD 1879 AV DR. M. A. LINDBLAD

Hon Doktorinnan Harieth Sandberg

som vårterminen 1946/47 genomgått en teoretisk kurs
i ämnet Mykologi (Svampkunskap), omfattande
19 lektioner, anordnad vid Stockholms Högskola,
har efter skriftlig avslutningsprövning
erhålligt följande vitsord:

Med beröm godkänd

vilket härmed till bevis meddelas.

Stockholm den 20 maj 1947.

Hugo Stelin

Fig. 2.1. Diplom från av Hugo Stelin ledd svampkurs, utfärdat för framlidna medlemmen i Stockholm svampvänner Harieth Sandberg.

i statens verk". Ett exempel på de som ingick i slutprovet citeras: "På vilka skivsvampar kan foten i längdriktning fläkas eller upprisas i trådar, emedan densamma är fibrös?"

När Stelin kunde se sin livsuppgift, att lära folk att äta svamp, ge resultat, var han mycket tillfredsställd. I en intervju (NDA 4/10 1941) heter det: "I årtal har jag försökt lära folk att svamp verkligen är riktig mat, och det måste givetvis glädja ens gamla svamphjärta att det till slut gått upp för de allra flesta". En annan anledning till hans glädje över det stigande svampintresset var säkert att försäljningen av hans svampböcker gick så bra.

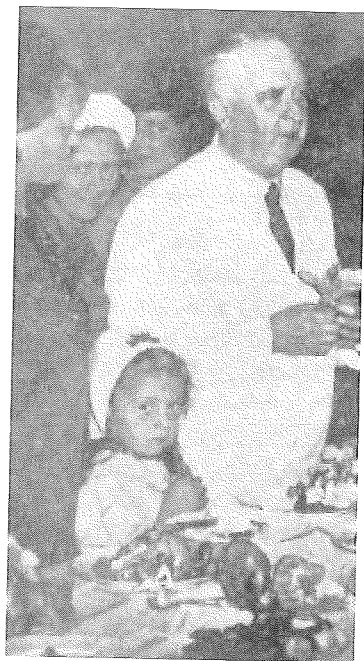

Fig. 2.2. Från AB:s svamputställning på PUB den 25/9 1939. "Blek men fattad och omringad av täta skaror stod hr Stelin ... undersökte, demonstrerade och analyserade stockholmarnas söndagsskörd från skog och mark. Redan första timmen gick det åt 300 entrébiljetter". (AB och DN, 26/9 1939).

9. Utställningsverksamhet

Svamputställningar har gammal tradition i Stockholm alltsedan M.A. Lindblads tid i slutet av 1800-talet. Han avlöstes av Lars Romell och Björn Palm och sedermera av Hugo Stelin, som tillsammans med makarna Suber hade en livlig utställningsverksamhet under många decennier. Främst bland arrangörerna var Aftonbladet (fig. 2.2). Många olika lokaler användes för utställningar eller som rådgivningsbyråer, såsom PUB (olika våningar, bl.a. en halvtrappa upp från Hötorget och takterrassen, fig. 2.2), Marmorhallarna, Citypalatset (en f.d. banklokal), Blå Bodarna vid Slussen, Strömsborg, AB:s depeschkontor vid Stureplan, Norrmalms livsmedel på Kungsgatan, NK:s utställningshall på Regeringsgatan 38 och i tält (fig. 2.4). Utställningar ordnades även i Södertälje, på Badhotellet, där entréavgiften 1935 var 25 öre.

År 1941 gick AB:s utställning av stapel på PUB:s takterass. Det blev en stor publikinvasion, och första dagen räknades över tusen personer in, vilket anges som rekord (AB 22/9 1941). Det var inte bara stockholmare som besökte utställningen utan även en stor mängd svampintresserade från landsorten. Ledarna hade fullt upp att göra. "Svampentusiaster kunna nämligen fråga mer än sju vise kunna svara på – men inte mer än herrar Stelin och Suber kunna ge upplysning om".

En levande svampskog blev 1945 attraktionen på AB:s svamputställning i NK:s utställningshall på

Fig. 2.3. Hugo Stelin i den uppbyggda "svampskogen" vid AB:s utställning 1945. I handen håller han en rodnande fjällskivling, som vuxit i en källare på Frödingsvägen 8. (AB 27/9 1945)

Regeringsgatan 38 (fig. 2.3). Utställningen var en av de största som Aftonbladet ordnat, främst beroende på att det årets svampsäsong var det bästa i mannaminne (AB 27/9 1945). Cirka 300 arter kunde beskådas, dels bland mossor och höstlöv i "svampskogen" och dels på borden. Många rariteter inräknades, såsom jättemusseron, stora exemplar av bittertoffsskivling (= ringbitterskivling), jätteringskivling (kejsarskivling) och ett renhornslänkande exemplar av rodnande fjällskivling (fig. 2.3).

En svampskog byggdes även upp i Kungsträdgården år 1948, och den lär ha varit något alldeles extra. Den uppges vara den första stora och naturtrogna svamputställningen i landet. Svampgeneralen Hugo Stelin sände dagen före öppnandet ut sina "trupper" till mäläröarna, där man fann ett hundratal arter, och ytterligare 100-200 arter räknade man att få ihop denna goda svamphöst. Man forslade även in en

Fig. 2.4. Tält för svamputställning i Kungsträdgården, ca 1950. (Svartvitt foto).

veritabel svampskog, och under natten genomgick Kungsträdgården en fullständig förvandling från en välansad park till en riktig, vild svampskog, där svamparna placerades på sina naturliga växtplatser. Eftersom Skid- och friluftsförbundet ingick som arrangör tillsammans med AB, så kunde man i ett tält beskåda ändamålsenliga utrustningar för svampexkursionerna, medan man i ett annat ordnat utställning av ätliga och giftiga svampar (DN, 16/9 1948). Utställningar ordnades även andra år i Kungsträdgården, i den del som vetter mot Karl XIII:s staty (fig. 2.4, 2.5).

För att stimulera folk att plocka svamp, och naturligtvis med bitanken att få mycket svamp till utställningarna, ordnades tävlingar om de största och finaste svampkollektionerna. År 1940 hade Stelin och hans jury 100 kr till sitt förfogande som pris i en sådan tävling i samband med Aftonbladets utställning. Då lämnades hela 32 svampkollektioner in, omfattande mer än 25 arter, varför juryn ansåg sig behöva utöka vinstsumman med ytterligare 60 kr. Siffran över antalet arter är kanske inte så imponerande, men man får betänka att det rörde sig om "vanliga" matsvampsplockare och att svampkunskapen inte var så utvecklad som i dag. Tio personer fick så småningom kontanta priser för sina insatser, och några extra hedersomnämningar utdelades också. Bland pristagarna finns några som var medlemmar i Stockholms svampvänner och som insamlat svamp till Rilmuseets herbarium, såsom Sven Rundquist, Gustaf Kolmodin, Harieth Sandberg, Artur Belin och Herbert Gylling (styvson till Hugo Stelin).

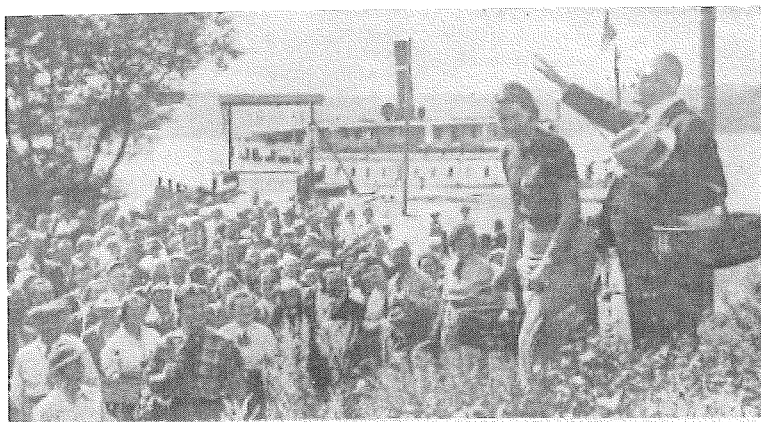

Fig. 2.5. Kung Karl XIII var högste beskyddare för svamputställningen i Kungsträdgården 1950. Astrid och Nils Suber var medhjälpare åt Hugo Stelin (mitten). Alla tre bär Stockholms svampvänners klubbnaål. (Svartvitt foto).

10. Utflykter

I sina svampböcker refererar Hugo Stelin till den tidens viktigaste svenska svampböcker, men han exkurerade också flitigt, både privat och som ledare för otaliga svamputflykter. På det sättet fick han sig en rik kunskap om svamparna i stockholmstrakten. De flesta "svamptågen" gick med Roslagsbanan till skogarna kring Rydbo station, till Vallentuna, varifrån man gick i riktning mot Angarn, och till Kårsta. Man for också till Enhörna vid Södertälje, där terrängen mot väster och söder ned mot Lisma gård blev målet, till Bergsbrunna och till Drevviken.

Aftonbladets båtturer, gick vanligen från Klara strand (fig. 2.6) men även från Munkbron och Karl XIII:s torg, med båtar som "Viking" (fig. 2.7), "Mälaren" "Färingsö",

Plocka svamp

Söndagen den 29 Augusti

med AFTONBLADET
och Hugo Stelin.

Ångf. VIKING avgår från Klara Strand
kl. 9 f. m. och återkommer omkr. kl. 5 e. m.

Pris tur och retur kronor **1.75**

Biljetter genom AB:s och St.-T:s depeschkontor Stureplan 6, Odengat. 91, Slussen (Blå Bodarna), S:t Eriksgatan 45, Götgatan 55 samt genom Huvudkontoret Vattug. 12 och Turistpaviljongen vid Klara Strand. Biljettförsäljningen börjar på onsdag.

*Köp biljett i tid — deltagarantalet
är begränsat.*

Fig. 2.6. Annons om AB:s svamputflykt år 1936. Bilden, från en tidigare utflykt, visar Hugo Stelin talande till en skara svampplockare.

Fig. 2.7. Svampbåten "Viking" lägger ut från Klara strand. Hugo Stelin (i hatt) och Nils Suber var ledare. (Svartvitt foto, 27/8 1949).

"Bayard", "Tor VII", "Sirius II" och "Aros" från Västerås. Man hämtade även upp folk vid andra bryggor på vägen ut. Det kunde bli upp till 500 svampplockare på en enda resa, och det var säkert ingen lätt uppgift att hålla reda på alla. Ibland fyllde man två båtar, som gick åt olika håll. Det hände inte sällan att många fick vända utan att få plats på de populära resorna. Kaptenerna höll nämligen på säkerhetsbestämmelserna och tillät ingen överbelastning trots att man försökte beveka dem. Om kaptenen Otto Kolmodin på Mälaren sägs att "De skönaste damer bestormade honom med böner om att få följa med, men även en sjöcharmör kan förhärda sitt hjärta" (AB 31/8 1941).

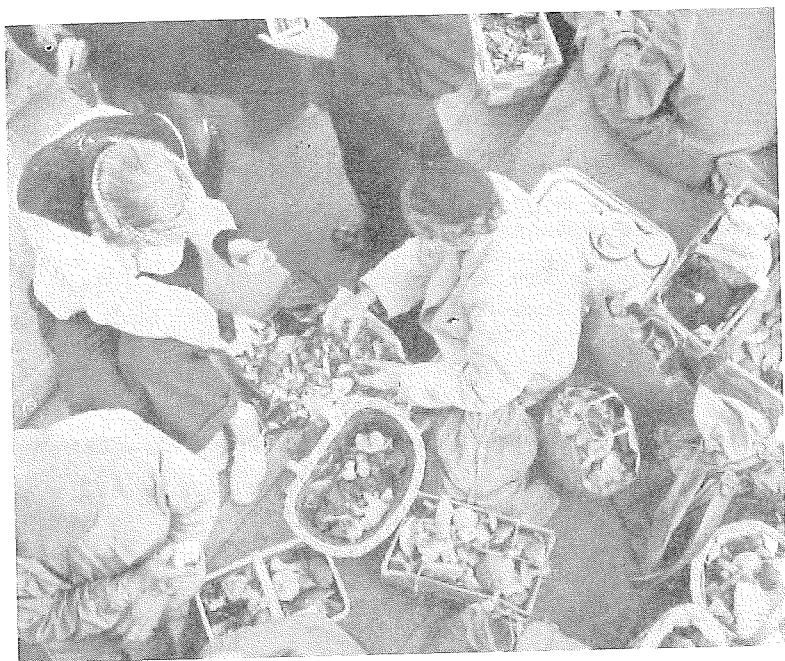

Fig. 2.8. Svampskörden rensas ombord på båten under hemfärden. (Stelin 1950).

Resorna gick oftast in i Mälaren men ibland också i Saltsjön. Det mest besökta stället var Sjöängen på Munsö, och om det gick flera båtar brukade Stelin tillsammans med Astrid Suber vara ledare på just den båten. Andra mål var Bastmora och Dävensön. Under hemresan demonstrerade ledarna de svampar man hittat, och eftersom matsvampar var huvudintresset koncentrerade man sig till ätligt och giftigt. Detta med giftsvampar togs mycket seriöst, även om det ibland kunde skämtas om dem. Vid en utställning på PUB:s takterrass fick Nils Suber frågan om hur de kunde veta vilka svampar som var giftiga. Svaret blev, med en blick åt det håll som Stelin stod: "Vi provar på varandra". De som haft riktigt bra tur vid utflykterna delade ibland med sig till någon som knappast fått något ätbart i korgen. Man tog också tillfället i akt att under hemresan rensa svampskörden (fig. 2.8). Stelin reste ibland på egen hand längre bort, t.ex. till trakterna av Gnesta och Gåsinge i Sörmland, där hans föräldrar innehaft en gård och där han bott i sin barndom (Strid & Johansson 1998).

Hugo Stelin kom att väl känna till svampmarkerna kring Stockholm, vilket framgår av den "Svampkarta över stockholmstrakten", som han lät utge år 1933. Den består av ett fyrsidigt häfte med bl.a. "Allmänna anvisningar om matsvampars växtställen" samt en karta, hopfogad av de topografiska bladen 75 Stockholm och 76 Vaxholm. Kartan har rött påtryck "Svampkarta" och röda markeringar, där det finns bra svampställen (fig. 2.9).

Fig. 2.9. Detalj av "Svampkarta över Stockholmstrakten". Bra svampställen är markerade med (på originalet röda) ringar. (Stelin 1933). Förminskad till 70 %.

11. Stelin och Svampvännerna

Stelins kursverksamhet (fig. 2.1) och utflykter gick i Stockholms svampvänners namn. Aftonbladet skriver år 1940 att svampsäsongen inte är slut i och med att utställningen det året stänger. Stockholms Svampvännar kommer att fortsätta med utflykter på söndagarna, åtminstone hela oktober, under ledning av Hugo Stelin och Nils Suber. När Stelin en gång avtackades efter en utställning yttrades, med tanke på de sena svamputflykterna: "Nej, här blir inget 'ställ in' så länge vi har 'Stelin'". (StTD 21/9 1933). Även i andra avseenden tog Stelin en mycket aktiv del i föreningens aktiviteter. Sedan starten 1879 hade föreningen fört en växlande tillvaro. Efter flera downperioder återupplivades föreningen, och vid åtminstone ett sådant tillfälle gick Stelin i bräsch. I ett protokoll från ett sammanträde på Piperska Muren den 25/10 1936 heter det: "Mykologen Hugo Stelin höll ett anförande, vari han talade om att ett flertal av de svampvännar som i kväll samlats redan för c:a 2 år sedan å Källaren Freden dryftade återupplivandet av föreningen Stockholms Svampvännar." Nystarten blev därmed ett faktum, och vid ett följande möte (18/11 1936) valdes Stelin till ordfö-

Stockholms Svampvänner

Stiftad 1879 av Dr. M. A. Lindblad

*Föreningen sammanträder å Medicinarnas Alimentära Klubb,
Norr Mälarstrand 12¹ Tisdagen den 18 juni 1940 kl. 8 e. m. precis.
Vid sammanträdet förekommer:*

1. Styrelsens årsberättelse. 2. Revisionsberättelse. 3. Stadgeenliga val.
4. Utdelning av diplom till årets kursdeltagare å Stockholms Högskola.

*Efter mötet supé å kr. 3:— inkl. öl och kaffe. Quantum satis
torde medtagas.*

*Svar om deltagande senast den 15 juni pr tel. - n:r 62 66 19 eller
21 31 82.*

Styrelsen

Årsavgift 2:— kr.

Postgiro n:r 153451

Fig. 2.10. Inbjudan till möte med Stockholms svampvänner
skedde högtidligt med tryckta kort.

rande. Bland övriga i styrelsen märks professor L. G. Romell, agronom Nils Suber och doktor Nils Sundgren.

Förutom de redan nämnda var många andra mykologer och botanister medlemmar i föreningen. Inte minst bland hedersledamöterna finner man kända namn, såsom Carl Th. Mörner, Robert E. Fries, Gerhard Lindblom, Einar Ingelström och René Maire. Sammanträdena var livligt besökta på den tiden, och vid en Luciafest den 12/12 1936 deltog ett 80-tal. Det uppgavs vara drygt hälften av antalet utskickade kallelsekort, och året efter skickades 200 kort ut. När man ser matsedlarna på inbjudningskortet kan man dock misstänka att svampdiskussionerna delvis drunknade i mat och dryck. Den lekamliga spisen sörjdes det väl för. Det avslöjas också av lokalerna för sammankomsterna, oftast Piperska Muren men också t. ex. Medicinarnas Alimentära Klubb, Norr Mälarstrand 12 (fig. 2.10). När föreningen fyllde 60 år firade man det den 24/10 1939 på Strömsborg. Kulturella inslag förekom med sång av operasångerskor och framföranden av medlemmars verk i tal och sång. Med tanke på det stora arbete som Hugo Stelin nedlade inom föreningen togs en gång frågan upp om en eventuell ersättning till honom och för hans telefonkostnader (17/12 1937). Efter en diskussion bordlades emellertid frågan "på ordförandens egen önskan".

Från luciafesten 1938 på Piperska muren berättas en episod i Damernas värld, som samlat ihop några "äventyr från svamputflykter" (sept 1941). Stelin hade för "expertise-

ring" haft en svamp, som man endast känner tre exemplar av i hela världen. Den första (en jätte på 6 kg) plockades i en vedbod i Karlskrona och undersöktes av professor Robert Fries i Göteborg, och den andra hittades i en stenkolsgruva i Tyskland. Så visade den sig åter, denna gång i en källare i Enschede, och då det var på själva Luciadagen 1938 kallades den Luciasvampen. "Herr Stelin påstår att han blev så tagen av fyndet att han inte sov en blund före jul." Svampen såg ut som en ljuskrona med ett otal hattar på en enda stjälk, och den fyllde ett helt handfat. Den fick sedan följa med som hedersgäst till Svampvännernas luciafest. Svampen? Ja, den anges som *Clitocybe aggregatum* (= *Lyophyllum decastes*), mörk tuvskivling. Det borde inte varit ett alltför upphetsande fynd för Stelin, men det kanske var det för journalisten.

Växtplatsen i en källare och den underliga formen kommer en att misstänka att det kunde varit en mörkerform (kanske av syllsvamp, *Lentinus lepideus*?). Svampen verkar emellertid inte finnas sparad i Riksmuseets herbarium, vilket man kan ana i DV:s artikel. På tal om svampens ätlighet sägs nämligen "hur i hela världen kan man förutsätta ett sådant helgerån som att anrätta ett sådant exemplar, åhnej, det konserverades nog på annat sätt".

Stelin använde sig ofta av korrekturläsare innan hans svampböcker gick i tryck. I 3:e och 4:e upplagan av Aftonbladets och Nordiska Kompaniets svampbok (1939, 1940) sköttes den detaljen av den dåvarande sekreteraren i Stockholms Svampvänner Teofron Dahlman.

12. Långvarigt samarbete med Aftonbladet

Aftonbladet och Hugo Stelin fordrar ett särskilt kapitel. De hade ett långvarigt samarbete, som inleddes åtminstone på 1920-talet, under Romells tid, och avslutades i och med att AB:s svampkarta och svampbok kom ut med sin 8:e upplaga 1958. Den utkom visserligen året efter Stelins död men bygger mycket på hans tidigare upplagor. Nytt var att Nils Suber och Nils Sundgren också trätt in som författare av vissa avsnitt.

Aftonbladet var en föregångare när det gällde att förmedla svampupplysning till sina läsare. Vid början av 1900-talet ägnade tidningen stort intresse åt såväl den praktiska som den teoretiska sidan. Man ordnade svamputflykter till fots, med cykel, båt, tåg och buss (Stelin 1958). En tidig svampexpert som AB engagerade var Lars Romell, som 1909 utgav den första "Aftonbladets svampbok" med kartor. Några år efter Romells död, från 1930, övertog Hugo Stelin detta uppdrag, som han innehade till 1955, ett par år före sin död. Därefter svarade Nils och Astrid Suber, som redan 1934 resp. 1936 började samarbeta med Stelin, för AB:s svamputflykter och utställningar.

Aftonbladets gamla svampkarta och svampbok av Lars Romell utkom i flera upplagor från 1909. När de tagit slut, fick Hugo Stelin i uppdrag att utarbeta en ny bok.

Den producerades gemensamt av Aftonbladet och Nordiska Kompaniet (Stelin 1936). Texten är uppställd efter bl.a. Lindblads svampbok (Romell & Sandeberg 1901) och Svensk Flora II, Kryptogamer (Krok & Almquist 1932). Dr Nils Sundgren medverkade med fyra sidor om svampförgiftning. Inledningsvis beskrivs svamparnas morfologi och system ned till släktnivå, och det finns också litteraturförteckning och kombinerat svenskt och vetenskapligt namnregister. Även arbetet med att ta fram en ny svampplansch anförtröddes åt Stelin (se nedan).

Stelins första utgåva av AB:s och NK:s svampbok (1936) kom ut i 5 000 exemplar, vilka såldes slut redan samma år. Det gladdde Stelin mycket, och han fick i uppdrag att utge en lika stor andra upplaga. Den kom året därpå, men hade endast smärre tillägg och ändringar. År 1939 var det dags för 3:e upplagan, som till det yttre avviker genom att den har grön text på pärmar i stället för föregångarnas mörkt rödbruna. Nya arter har tillkommit, litteraturlistan har moderniserats och kapitlet om svampförgiftning är utökat till nio sidor, bl.a. genom att en del giftsvampar (lömska flugsvampen, röda flugsvampen, stenmurklan och bolmörtsskivlingen) fått egna kapitel. Denna upplaga recenserades (AB, 21/8 1939) av signaturen "Inter" under rubriken "Nordens största populära svampbok". Större böcker fanns nog, även om de kanske inte behandlade så många arter, och populär var den också. Den klara uppställningen och de lättfattliga texterna betonas, och boken rekommenderas varmt. Stelin hade arbetat med den nya upplagan hela vintern, men så presenteras den också som ett näst intill helt nytt verk.

AB:s och NK:s svampbok såldes bra redan från början, men en verklig ökning skedde från år 1940, kanske beroende på att en mindre mattillgång under krigsåren gjorde svampen populär (Stelin 1942b). En fjärde upplaga år 1940 trycktes visserligen bara i 2 000 ex., men den femte (1941) och den 6:e (1942a) hade upplagor på 10 000 resp. 15 000 ex. De 10 000 ex. från 1941 slutsåldes redan samma år (Stelin 1942a). En bestseller kan man med fog kalla denna lilla svampbok, som vid den tiden sålts i 42 000 ex. Men det var inte slut i och med detta. Det kom att tryckas ytterligare 30 000 ex. fram till år 1958. Den 7:e upplagan kom i två olika tryckningar, 1950 resp. 1957. I den förra finns en bild från en av Stelin ledd utflykt med Aftonbladets svampbåt och i den senare en annan bild av honom, där han håller ett stort exemplar av korallticka (Strid & Johansson 1998, fig. 1).

Endast smärre förändringar skedde mellan de sex första upplagorna. Omslaget bär bara text, och den är likalydande genom åren, fränsett att prisuppgiften ökat från 3:-kr till 3,80. Den 6:e är utökad med giftchampinjonerna, som "ej förekommer i vanliga svampböcker", och denna upplaga betecknas av författaren som "det största praktiska arbete över svampar i Norden". Under hand justerades uppfattningarna om de ätliga och giftiga arterna efter Stelins egna rön, och i den sistnämnda upplagan ändrades också själva tecknen, i och med att han utökade "stjärnskalen" med beteckningen fyra stjärnor (utsökt läcker). Ett exempel på en omvärderad art är kastanjmusseronen.

Den betecknas i början "god efter avkokning" (1936), sedan "giftig" med "god efter avkokning" inom parentes (1937, 1939, 1940) eller bara "giftig" (1941 och senare).

Användningen av stjärnor för att markera hur god en matsvamp är kallades ibland för "stelinska stjärnmärkningen" (Stelin 1958). Stelin var kanske den som kom att göra detta beteckningssätt mer allmänt känt, men äran av att ha infört det bör tillskrivas löjtnant Herman Sandeberg. Han var en av bearbetarna av M. A. Lindblads Svampbok (Romell & Sandeberg 1901), där stjärnmärkningen började användas. Den slog därefter igenom hos flera författare långt före Stelins första svampbok. Lönnegren införde t.ex. systemet mellan 3:e (1904) och 4:e (1913) upplagan av sin svampbok.

Den 7:e upplagan (1950, 1957) blev den sista som Stelin redigerade, även om han inte signerade förordet själv. Utseendet på omslaget ändrades helt. På en grön pärm står texten i silhuetten av en liggande sopp, och nederst finns en teckning av ett svamp-plockargång med välfyllda påsar. Artantalet hade stigit från 225 till 300, och en nyhet var att Stelin införde auktorsbeteckningar på släkt-, familje- och enstaka artnamn. Kartorna blev också omgjorda (se nedan). Ett par år före den andra tryckningen av 7:e upplagan hade Stelin avgått som AB:s svampexpert, och han gick bort samma år som boken utkom (1957). Stelins efterföljare hos AB blev, som nämnts, Nils och Astrid Suber, men den 8:e upplagan av svampboken och -kartan (1958) utgavs fortfarande i Stelins namn med angivande av att det skett under medverkan av Nils Suber och Nils Sundgren.

I priset för AB:s och NK:s svampbok ingick separata kartor med svampavbildningar. Till de sex första upplagorna hörde en jättekarta, 118 x 82 cm och vikt i 16 delar, med texten "Aftonbladets och Nordiska kompaniets svampkarta utarbetad av mykologen Hugo Stelin". Svampnamnen är enbart svenska och står samlade nedtill på planschen tillsammans med kulinariska beteckningar. Bilderna målades av Vilhelm Tupy, f.d. lärare vid en statlig grafisk skola i Wien. Litografen Victor Jernberg, som gjort Romells gamla kartor, svarade även för de stelinska kartorna i de två första upplagorna. Från 3:e upplagan litograferades de av Max Richter, och trycket av upplaga 1-6 ombesörjdes av Bengtssons Litografiska A.-B. i Stockholm. Kartan levererades i grå pappmapp, som knäpps med tryckknapp och som bar en färglagd vinjett av kantarell och samma text som på kartan med tillägget "Med utförlig beskrivning". Antalet avbildade arter är 130 och inte 132 som det står i bokupplagornas förord.

Upplagorna 7 och 8 består av fyra planscher, 61 x 43 cm, vikta i fyra delar och med texten "Aftonbladets svampkarta (och svampbok nyredigerad 1950 av mykologen Hugo Stelin)". Alla giftsvampar är samlade på blad 1. Vilhelm Tupy hade målat nya illustrationer till alla svamparna, och kartorna trycktes av AB Litografia i Stockholm. De levererades i pappmapp med grön framsida, som stängs med fickklaff, och de hade ungefär samma typografi som böckerna.

Tack. Ett tack riktas till Nils Lundqvist, kännare av svensk populär svamplitteratur, för hjälp med avsnittet om Stelins publikationer i samarbete med Aftonbladet och Nordiska Kompaniet.

Citerad litteratur:

AB: Aftonbladet.

Damernas Värld, september 1941

DN: Dagens Nyheter.

Krok, Th. O. B. N. & S. Almquist, 1932: Svensk flora för skolor. II. Kryptogamer. 5:e uppl. Stockholm.

Lönnegren, A. V., 1904: Nordisk Svampbok. 3:e uppl. Stockholm.

Lönnegren, A. V., 1913: Nordisk Svampbok. 4:e uppl. Stockholm.

NDA: Nya Dagligt Allehanda.

Romell, L., 1909: Svampkarta och Våra svampar och deras användning i hushållet. Aftonbladet och Dagen. Stockholm

Romell, L. & H. Sandeberg, 1901: Dr M. A. Lindblads Svampbok. Stockholm.

Social-Demokraten, 8/4 1937.

Stelin, H., 1932: Svampbok ("Stelins svampbok"). Stockholm.

Stelin, H., 1933: Svampkarta över Stockholmstrakten. Generalstabens Litografiska Anstalt. Stockholm.

Stelin, H., 1934: Champignons vendus sur le marché de Stockholm. — Bull. Soc. Myc. France 50: 127 – 129.

Stelin, H., 1936: Aftonbladets och Nordiska Kompaniets Svampbok. 1:a uppl. Stockholm.

Stelin, H., 1937: Aftonbladets och Nordiska Kompaniets Svampbok. 2:a uppl. Stockholm.

Stelin, H., 1939: Aftonbladets och Nordiska Kompaniets Svampbok. 3:e uppl. Stockholm.

Stelin, H., 1940: Aftonbladets och Nordiska Kompaniets Svampbok. 4:e uppl. Stockholm.

Stelin, H., 1941: Aftonbladets och Nordiska Kompaniets Svampbok. 5:e uppl. Stockholm.

Stelin, H., 1942a: Aftonbladets och Nordiska Kompaniets Svampbok. 6:e uppl. Stockholm.

Stelin, H., 1942b: Svampbok för alla. Stockholm.

Stelin, H., 1950, 1957: Aftonbladets och Nordiska Kompaniets Svampbok. 7:e uppl., 1:a resp. 2:a tr. Stockholm.

Stelin, H., 1958: Aftonbladets Svampkarta och Svampbok. 8:e uppl. Stockholm.

StTD: Stockholms-Tidningen/Stockholms Dagblad.

Stockholms stads hälsovårdsnämnds berättelse för år 1934.

Strid, Å. & R. Johansson, 1998: Hugo Stelin – en av stockholmsmykologerna. 1. Familjen, föregångare, personen, första svampboken. — Jordstjärnan 19(3): 29-36.

Otryckta källor:

Foton från Nils Subers efterlämnade samling.

Stockholms svampvänner, protokoll.